

In memoriam – J. G. Kooiman (1905-89)

Op 28 april 1989 overleed op 84-jarige leeftijd te Versailles Jan Gerald (Hans) Kooiman. Met hem is een bewaam Nederlands-Indisch ornitholoog van de "oude garde" en een groot deskundige op het gebied van de Oostjavaanse vogels heengegaan.

Hans Kooiman werd op 27 mei 1905 te Amersfoort geboren als jongste zoon van een gezin van zeven kinderen. Zijn vader was officier en bekleedde later een functie bij de Generale Staf. Al op jonge leeftijd toonde Hans Kooiman grote liefde voor de natuur. Hij ondernam uitgebreide zwerftochten op de Veluwe, Texel en Terschelling. Diep geschokt door het plotselinge overlijden van een broer en van zijn moeder (een geboren Bellaart) drie weken later, haakt hij in 1923 af voor het eindexamen HBS-B. Met een andere broer, werkzaam als inkoper van mijnhout, gaat hij hierna voor twee jaar naar Polen. In 1925 trouwt hij met Jacoba Barbara Maria ten Bosch, een vroegere schoolvriendin. Daar er in de houtbranche weinig te verdienen valt, solliciteert hij op aanraden van zijn schoonvader (oud marine-officier te Soerabaja) naar een plantersfunctie bij de Landbouw Maatschappij "Oud-Djember". Na zijn militaire dienstplicht in Malang vervuld te hebben, wordt hij aangesteld bij verschillende ondernemingen van het familieconcern Birnie (koffie- en rubbercultures). Na een aanstelling op Dampar en Renes (een onderafdeling van Dampar) volgt tenslotte de benoeming bij de onderneming Klatakan (bij Tanggoel). In die tijd werd het concern geleid door David Birnie, die door de planters meestal "Koning David" werd genoemd. Het toen net gedeeltelijk ontgonnen tropisch laagland-regenwoud met zijn weelderige vegetatie en exotische vogelfauna moet Kooiman gefascineerd hebben.

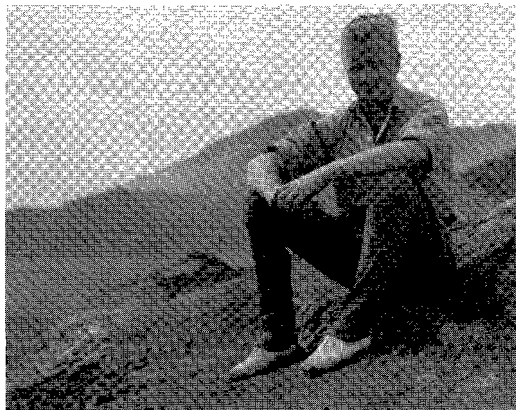
Hans Kooiman was één van de actiefste amateur-veld-ornithologen van Nederlands-Indië. Bovendien was hij een talentvol vogelfotograaf die er niet voor terugdeinsde om met het fototoestel in zeer hoge bomen te klimmen om daar opnames te maken (bijvoorbeeld het jong van *Spizaetus cirrhatus* op het nest). Gedreven door zijn enthousiasme was hij een pionier in het ontdekken van moeilijk toegankelijke of zelden onderzochte gebieden. Hij was het die de aandacht vestigde op belangrijke broedgebieden, zoals de grote reigerkolonies in de Brantas-delta (Sidhardjo), waar onder andere de voor Java zeldzame Grote Aalscholver *Phalacrocorax sulcirostris* en de Rode Nachtreiger *Nycticorax caledonicus* broedden. Hij ontdekte de moerasgebieden van Meleman ten zuiden van Loemadjang, waar hij voor het eerst het voorkomen van de Bonte Aalscholver *Halietor melanoleucos* en van de nu vermoedelijk uitgestorven Lappenkievit *Hoplopterus macropterus* op Java vaststelde. In dit gebied stelde hij het broeden van *Tachybaptus novaehollandiae* vast. Daarnaast werden in dit gebied veel zeldzame trekvogels waargenomen, zoals *Numenius minutus*, *Calidris acuminata*, *Calidris canutus* en *Stiltia isabella*. In veel gevallen betrof het hier de eerste waarneming voor Java. Op Dam-

par nam hij *Ficedula narcissima* (dec 1938) en *Halcyon pileata* (nov/dec 1937, nov 1938) waar. Voor deze ijsvogel waren dit de eerste waarnemingen die op Java gedaan werden.

Bekend werd hij ook door zijn reizen (soms samen met R. van der Veen) naar het eiland Noesa Baroeng aan de zuidkust van Oost-Java, waar hij een grote broedkolonie van *Sula leucogaster* ontdekte. Verder stelde hij hier het broeden van *Sterna anaethetus* en *Sterna sumatrana* vast, terwijl hij op zee exemplaren van *Oceanites oceanicus* waarnam.

Als actief bestuurslid van de afdeling Besoeki van de Nederlandsch-Indische Natuurhistorische Vereniging organiseerde hij samen met zijn vrienden Dr. R. van der Veen (landbouwkundige) en Dr. H. J. de Fluiter (entomoloog) interessante excursies, waardoor hij de natuur binnen de gezichtskring van veel mensen bracht. Met door deze vereniging georganiseerde expedities beklom hij het Ijang-gebergte en de Goenoeng Raoeng. Op het Ijang-plateau stelde hij in meertjes op 2000 m hoogte onder andere het broeden van *Fulica atra* en *Aythya australis* vast en op nog grotere hoogte, in de struikvormige vegetatie van Javaanse edelweiss (*Anaphalis*), bleek de Bartels Vink *Serinus estherae* voor te komen (aug/sep 1937).

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in de Pacific (Pearl Harbour, dec 1941) werd hij in militaire dienst opgeroepen. Gestationeerd in Banjoewangi (jan 1942) stelde hij aldaar het broeden van de Bonte Aalscholver *Halietor melanoleucos* in de hoge warigin (*Ficus benjamina*) van de alun-alun vast. Het was de eerste en tot nu toe nog steeds de enige broedwaarneming voor Java. De periode 1942-45 is voor Kooiman een zeer zware tijd geweest. Als krijgsgevangene werd hij te werk gesteld aan de beruchte Burma-spoorweg. In het kamp beleefde hij van nabij het overlijden van één van zijn beste vrienden, de ornitholoog Dr. Max Bartels Jr.. Kenmerkend voor Kooiman is geweest dat hij in gevangenschap als enige bezittingen steeds bij zich droeg de "Java-handlist" van Bartels en Stresemann en een kleine viool. Na de capitulatie van Japan behoorde Kooiman tot het "vergeten leger" dat in Burma werd vastgehouden en dat niet mocht terugkeren naar Java. Met grote persoonlijke inzet

en zonder veel uitrusting (geen kijker en fototoestel) heeft hij in die tijd met de botanicus Dr. S. Bloembergen een exploratietocht georganiseerd langs een deel van het traject van de Burma-spoorweg (zie Junge & Kooiman 1951).

In de periode 1947-50 was hij nog enige tijd werkzaam als administrateur van zijn oude onderneming Klatakan, maar de politieke toestand en de grote onveiligheid noopten hem naar Nederland terug te keren. In 1951 nam hij een plantersfunctie aan bij de Bangala Cultuurmaatschappij in Belgisch Congo, waar hij tot begin 1959 in dienst bleef. Hierna begon Kooiman een eigen onderneming. Door het overlijden van zijn vrouw, de tegenwerking van het gouvernement en de steeds onveiliger wordende toestand, besloot Kooiman in 1960 als een volkomen "berooide colon" naar Nederland terug te keren.

In ons land heeft Kooiman nog verschillende functies vervuld. Zo was hij onder andere werkzaam bij het secretariaat van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, waar hij de contacten onderhield met de bewakers van de verschillende door de vereniging beheerde en bewaakte terreinen. Door een medische fout bij de behandeling van een in de Congo opgelopen bloedparasiet, deed zich bij Kooiman een slopende verlamming in zijn benen voor. Gezien zijn dochter in Frankrijk woonde, verhuisde hij naar een verpleeghuis in Versailles, waar hij in 1989 overleed.

Hans Kooiman bezat een goed geprepareerde Oostjavaanse vogelcollectie van 592 exemplaren, die in 1955 werd aangekocht door het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie (nu Nationaal Natuurhistorisch Museum) te Leiden. Bovendien bevindt zich daar zijn eiercollectie van meerdere honderden Oostjavaanse legfels. Helaas is deze verzameling slecht geëtiketteerd door het verloren gaan van de bijbehorende gegevens in de Tweede Wereldoorlog. Datzelfde geldt voor de vele nestgegevens (in 18 maanden bracht hij 2300 nestgegevens bijeen!) die met het andere materiaal in bewaring waren gegeven bij het Besoekisch Proefstation.

De wereld waarin Kooiman in Indië leefde, wordt goed gekarakteriseerd door een beschrijving van een gebeurtenis uit 1929, die een blijvend stempel op Kooiman's loopbaan heeft gedrukt. Zoals in die tijd vaak gebeurde, zaten enkele planters voor de sociale contacten en wat vertier op het terras van de sociëteit van Djember onder het genot van een "splitje" (of "paitje" = jenever) te kijken naar het majestueuze, door de maan helder beschenen landschap van de berg Raoeng, de krater Kawah Idjen en het Ijang-massief. Tijdens het gesprek werd de vraag gesteld, waarom zij hier hun tijd verdeden en bezig waren hun beetje geld te "verzuipen", terwijl er nog zoveel moois te onderzoeken en te ontdekken viel in de weergaloze Indische natuur. Drie van de aanwezige planters, H. R. van Heekeren, J. J. Richard en J. G. Kooiman, namen deze uitdaging aan. Zij verklaarden dat zij van nu af hun vrije tijd geheel zouden wijden aan wetenschappelijk onderzoek. Van Heekeren zou zich werpen op de prehistorie, Richard op de vulkanologie en Kooiman op de bio-

logie en daarvan vooral de ornithologie. Over 30 jaar zouden zij nog eens samenkomen om te zien of ze hun belofte hadden gehouden (zie toelichtende literatuur). Inderdaad hebben Van Heekeren en Richard elkaar 30 jaar later in Zuid-Frankrijk weer ontmoet. Alleen Kooiman kon door de ziekte en het overlijden van zijn vrouw in 1959 niet van de Congo overkomen.

Literatuur

- KOOIMAN J. G. 1937. Waarnemingen bij het nest van de Maleischen Slangenbuizerd (*Spilornis cheela bassa* (Forst.)) in Oost Java. *Ardea* 26: 77-88.
- 1938. Een voor Java nieuwe aalscholver. *De Tropische Natuur* 27: 53.
- 1938. Excursieverslag van de Afdeling Besoeki naar de kuststrook ten zuiden van Loemadjang. *De Tropische Natuur* 27: 126-130.
- 1939. Roofvogels. In Drie jaren Indisch Natuurleven, elfde verslag (1936-1938) van de Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming, gevestigd te Batavia: 223-232.
- 1940. Mededeelingen over het voorkomen in Oost-Java van enkele voor dit gewest nog niet in de literatuur genoemde vogels. *Ardea* 29: 98-108.
- 1940. Zeldzame trekvogels. *De Tropische Natuur* 29: 122-123.
- 1940. Walvissen, stormvogeltjes en sterns. *De Tropische Natuur* 29: 195-197.
- 1941. Vogels van het Ijang-Hoogland. *Irena* 1: 9-18.
- KOOIMAN J. G. & VAN DER VEEN R. 1940. Een tocht naar het natuurmonument Noesa Baroeng. *De Tropische Natuur* 29: 61-64.
- JUNGE G. C. A. & KOOIMAN J. G. 1951. On a collection of birds from the Khwae Noi valley, Western Siam. *Zool. Verhandelingen* 15: 1-38.

Toelichtende literatuur

- DE FLUITER H. J. 1939. Het vogelleven in de Rawa Meleman. *De Levende Natuur* 44: 55-59, 89-94, 120-125. (Ornithologische gegevens en foto's van Kooiman).
- VAN HEEKEREN H. R. 1958. The Bronze-Iron Age of Indonesia. Verhand. Koninklijk Instituut Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel 22. Martinus Nijhoff, Den Haag.
- 1972. The Stone Age of Indonesia. Verhand. Koninklijk Instituut Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel 61. Martinus Nijhoff, Den Haag.
- HYBRIDE (pseudoniem voor H. R. van Heekeren en J. J. Richard) 1941. Voetsporen aan de Kim. Vijftien jaar als Amateur-natuuronderzoekers in de Tropen. N.V.G. Kolff & Co, Batavia.
- RICHARD J. J. 1932. Van drie afdelingen in den Gg. Raoengkrater. *Meded. No. 7, Ned. Ind. Ver. v. Bergsport*: 11-28.
- 1935. Enkele aantekeningen omtrent den Gg. Raoeng op Java. *Leidsch Geol. meded.* 7: 1-40.

J. H. Becking